

15 Προς ένα Λεξικό όρων επιδημιολογίας & δημόσιας υγείας

**Γιάνης Δημολιάτης, Πέτρος Γαλάνης, Ελένη Γελαστοπούλου,
Μαρία Καντζανού, Αρετή Λάγιου, Ευαγγελία Νένα, Ευαγγελία Ντζάνη,
Γεώργιος Ραχιώτης, Εμμανουήλ Σμυρνάκης,
Άννα-Μπεττίνα Χάιδικς, Χρήστος Λιονής**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο τέταρτο συνέδριο του Φόρουμ Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Ιατρικής συγκροτήθηκε διμελής ομάδα εργασίας για τυποποίηση της ορολογίας της Επιδημιολογίας και Δημόσιας Υγείας (23-11-2013). Από κάθε συνάδελφο του Φόρουμ ζητήθηκε αντίγραφο του λεξιλογίου (όρων, συντομογραφιών, ορισμών ή ερμηνειών) που τυχόν διαθέτει. Η ομάδα εργασίας ανασυγκροτήθηκε σε 10μελή συγγραφική ομάδα (οι συγγραφείς του παρόντος) που υπέβαλε (22-5-2014) πρόταση έκδοσης του Λεξικού από τον φορέα έκδοσης πανεπιστημιακών συγγραμμάτων "ΚΑΛΛΙΠΟΣ", από τον οποίο η πρόταση κρίθηκε άμεσα χρηματοδοτούμενη, συνεργάστηκε με την ΕΛΕΤΟ για τις προδιαγραφές ενός πρότυπου λεξικού, και, υπό την καθοδήγηση αξιωμάτων, αρχών και κανόνων, συγχώνευσε τα διαθέσιμα λεξιλόγια σε ένα ενιαίο αγγλοελληνικό λεξιλόγιο 6135 όρων και 596 ορισμών ή/και ερμηνειών.

Towards a Greek Dictionary of Epidemiology and Public Health Terms

**Ioannis Dimoliatis, Petros Galanis, Eleni Jelastopulu,
Maria Kantzanou, Areti Lagiou Evangelia Nena, Evangelia Ntzani,
George Rachiotis, Emmanouil Smyrnakis,
Anna-Bettina Haidich, Christos Lionis**

ABSTRACT

The fourth congress of the Public Health and Social Medicine Forum approved the formation of a two-member working group to work on the standardization of the terminology used in Epidemiology and Public Health (23-11-2013). All Forum members were asked to submit any available dictionaries which they owned to serve as the source of the terms to be translated. The working group, which in the meantime had been expanded to include 10 members, submitted a proposal for the creation of a unified dictionary to KALLIPOS (22.05.2014). KALLIPOS determined the proposal would receive immediate funding. The cooperation with ELETTO was secured to assist with developing the specifications of a model dictionary. These included conflation under the guidance of axioms, principles and rules of the available dictionaries into a single, unified dictionary of 6135 terms as well as 596 definitions and interpretations, allowing its first edition in electronic format.

0 Εισαγωγή

Το Φόρουμ Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Ιατρικής (στο εξής Φόρουμ) δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 2009 από μέλη διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού (ΔΕΠ) των Εργαστηρίων Υγιεινής, Επιδημιολογίας και Κοινωνικής Ιατρικής των Ιατρικών Τμημάτων των Πανεπιστημίων, με σκοπό την ανταλλαγή εμπειριών και απόψεων, την ανάπτυξη κοινών ερευνητικών ενδιαφερόντων, την εναρμόνιση των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, τη διαμόρφωση θέσεων και κοινής πολιτικής σε θέματα Δημόσιας Υγείας (στο εξής ΔΥ) και την προώθηση αλλαγών για βελτίωση της ΔΥ στη χώρα μας. Στη συνάντηση των μελών του κατά τη διάρκεια του 4^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου του (Αθήνα, 23/11/2013), ο καθηγητής Κοινωνικής και Οικογενειακής Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης κ Χρήστος Λιονής πρότεινε τη δημιουργία Επιτροπής που θα ασχοληθεί με την τυποποίηση της ορολογίας που χρησιμοποιείται στην Επιδημιολογία και τη Δημόσια Υγεία. Στο πλαίσιο αυτό αποφασίσθηκε η σύσταση ομάδας εργασίας (ΟΕ) με επικεφαλής τους Ι. Δημολιάτη (Ιατρική Σχολή Ιωαννίνων) και Μ. Καντζανού (Ιατρική Σχολή Αθηνών).

1 Η μέθοδος

Η διμελής ΟΕ αποκρίθηκε με τρεις τρόπους: (α) Μεθοδολογικά να ακολουθήσει τις αρχές της συστηματικής ανασκόπησης: αναζήτηση και συγκέντρωση του υπάρχοντος υλικού, αποδοχή επί ομοφωνίας, διαπραγμάτευση επί διαφωνιών και επίλυση, τελική πρόταση, κοινοποίηση προς όλους, απόφαση σε επόμενη συνάντηση του Φόρουμ. Για το σκοπό αυτό από κάθε μέλος του Φόρουμ ζητήθηκε αντίγραφο του λεξιλογίου όρων ή/και συντομογραφιών ή/και ορισμών ή/και ερμηνειών που τυχόν διαθέτει. Συγκεντρώθηκαν τα λεξιλόγια των συναδέλφων (αλφαβητικά): Βανταράκη, Δημολιάτη, Δραγκιώτη, Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας (ΕΛΙΝΥΑΕ), Ιωαννίδη, Κουτή-Μπαμπάτσικου, Ντζάνη, Πετρίδου, Συμυρνάκη, Σπάρου-Γαλάνη, Τριχόπουλου-Λάγιου, Χάιδις, Χατζάκη, και προχώρησε η επεξεργασία τους. (β) Η ΟΕ ανασυγκροτήθηκε σε 10μελή συγγραφική ομάδα (οι συγγραφείς του παρόντος· με τη μεγαλύτερη δυνατή αντιπροσώπευση όλου του φάσματος του Φόρουμ), που υπέβαλε εμπρόθεσμα (22-5-2014) πρόταση έκδοσης του Λεξικού από τον φορέα έκδοσης πανεπιστημιακών συγγραμμάτων "ΚΑΛΛΙΠΟΣ", από τον οποίο και αξιολογήθηκε ως άμεσα χρηματοδοτούμενη. (γ) Η συγγραφική ομάδα αποκατέστησε επαφή και ικανή συνεργασία με την Ελληνική Εταιρία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ) για τις προδιαγραφές ενός πρότυπου λεξικού, τις οποίες και τηρεί. Η ομάδα επίσης ενδιαφέρθηκε να γίνει, ατομικά και συλλογικά, μέλος της ΕΛΕΤΟ και να συμβάλλει στο έργο της.

Συνοπτικά, η απάντηση στο ερώτημα «ποια πολιτική πρέπει ν' ακολουθεί μια κοινωνία, που

προσπαθεί να δημιουργήσει ή ν' αναστήσει μια παιδεία, στη μετάφραση έργων από τις σύγχρονες της ξένες γλώσσες»¹ ήταν: συγχώνευση από 10μελή συγγραφική ομάδα των διαθέσιμων λεξιλογίων σε ένα ενιαίο δίγλωσσο λεξιλόγιο όρων (και ορισμών και ερμηνειών όπου εφικτό) ώστε να είναι δυνατή η πρώτη έκδοσή του, με μέγιστη εκμετάλλευση των ηλεκτρονικών δυνατοτήτων (ευκολία, αναζήτηση, διαδραστικότητα, συσχέτιση κτλ).

2 Αξιώματα, αρχές, και κανόνες λεξικογραφίας

Η συγχώνευση των επιμέρους σε ενιαίο λεξιλόγιο όφειλε να καθοδηγηθεί από γλωσσικά αξιώματα, αρχές οροδοσίας, και πρακτικούς κανόνες. Οι όροι αντιπροσωπεύουν πρωτίστως τη γλώσσα, πριν να είναι οτιδήποτε άλλο είναι γλώσσα· συνεπώς τα γλωσσικά αξιώματα πρυτάνευσαν. Για τις αρχές οροδοσίας δεν χρειάστηκε να (ξαν)ανακαλύψουμε τον τροχό: υιοθετήσαμε τις διεθνώς τυποποιημένες (κατά ISO) διαγλωσσικές αρχές σχηματισμού όρων, προσαρμοσμένες στην ελληνική γλώσσα από την ΕΛΕΤΟ, η οποία μας τροφοδότησε και με πρόσθετους κανόνες.

ΑΞΙΩΜΑΤΑ. A1: Κάθε **φυσική** (ανθρώπινη) γλώσσα είναι μεγάλη εξ ορισμού· δεν υπάρχουν μικρές και μεγάλες φυσικές γλώσσες. A2: Κάθε φυσική γλώσσα μπορεί να σημάνει οποιοδήποτε **σημαινόμενο**.² A3: Κάθε φυσική γλώσσα, οσοδήποτε διαφορετική από τη γλώσσα προορισμού, επιδέχεται πάντοτε **μετάφραση**.³ A4: Μετάφραση είναι η ανακάλυψη της **αναλλοίωτης** (του σημαινόμενου) στη γλώσσα προέλευσης και η μεταφορά της (με το κατάλληλο σημαίνον) στη γλώσσα προορισμού.⁴ A5. Οι λέξεις αφ' εαυτών στερούνται

¹ G P Henderson, *The revival of Greek thought 1620-1830*, State University of New York 1970, μετάφραση Φ Κ Βώρος, *Η αναβίωση του ελληνικού στοχασμού 1620-1830*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1977: κεφάλαιο «Το πρόβλημα των μεταφράσεων»: σελίδα 115.

² Κοινός τόπος στη Γλωσσολογία. Αν σε μια φυσική γλώσσα δεν υπάρχει κάποιο σημαίνον, η γλωσσική κοινότητα που χρησιμοποιεί τη γλώσσα αυτή δεν διαθέτει το αντίστοιχο σημαινόμενο για να το σημάνει. Μόλις με οποιοδήποτε τρόπο αποκτήσει το σημαινόμενο, η γλώσσα αυτόματα παράγει με έναν από τους παραγωγούς μηχανισμούς της το αντίστοιχο σημαίνον.

³ Κανέναν ίσως δεν διατύπωσε καλύτερα τον ορισμό της μετάφρασης από τον Γάλλο μαθηματικό Henri Poincare: «[Αν κάτι είναι γραμμένο από] όντα οι αισθήσεις των οποίων να είναι ανάλογες με τις δικές μας, και τα οποία να είναι ευαίσθητα στις ίδιες εντυπώσεις, και να αποδέχονται τις αρχές της δικής μας λογικής, τότε θα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η γλώσσα τους, όσο διαφορετική κι αν είναι από τη δική μας, θα επιδέχεται πάντοτε μετάφραση. Κι όμως η δυνατότητα μετάφρασης συνεπάγεται πάντοτε την ύπαρξη μιας "αναλλοίωτης". Μεταφράζω σημαίνει ακριβώς αποκαλύπτω αυτήν την αναλλοίωτη. Έτσι, αποκρυπτογραφώ ένα κρυπτογραφημένο έγγραφο σημαίνει αναζητώ ό,τι παραμένει αναλλοίωτο μέσα σ' αυτό». *Η αξία της Επιστήμης* (γράφτηκε το 1905), Εκδόσεις Κάτοπτρο, Αθήνα 1997, σελίδα 183 (οι υπογραμμίσεις δικές μας).

⁴ Αν η κατά Πουανκαρέ αναλλοίωτη κάθε φυσικής γλώσσας είναι τα σημαινόμενά της, τότε αυτή η αναλλοίωτη μπορεί να αποδοθεί σε κάθε άλλη φυσική γλώσσα με τα αντίστοιχα δικά της σημαίνοντα. Αν δεν έχει αποδοθεί, είτε η αναλλοίωτη της γλώσσας προέλευσης δεν έχει κατανοηθεί (ο

νοήματος. Είναι τα συμφραζόμενα, το **πεδίο ορισμού** τους, που καθορίζει το νόημά τους.⁵ Α6: Τα πάντα **ρει**· και η γλώσσα.⁶ Α7: Ο μεταφραστής πάντα διατρέχει τον κίνδυνο να **προδώσει** την αναλλοίωτη της γλώσσας προέλευσης, μη λέγοντας στη γλώσσα προορισμού το ίδιο, ίσως ούτε "σχεδόν το ίδιο"⁷. Α8: Ο μεταφραστής **μεσολαβεί** ανάμεσα σε δύο κόσμους.⁸ Η μετάφραση, έργο και σοβαρό και δύσκολο, πετυχαίνει αν ο αναγνώστης **ξεχάσει** τον μεταφραστή από την πρώτη στιγμή που θ' αρχίσει να διαβάσει ως την τελευταία⁹ (αν δηλαδή ο αναγνώστης δεν καταλάβει ότι το μετάφρασμα που διαβάσει δεν είχε αρχικά γραφτεί στη γλώσσα του). Α9: Επειδή οι Αγγλόγλωσσοι, υπό την κυριαρχία του **Οικονομισμού**, του κύριου και κυρίαρχου προϊόντος του αγγλικού πολιτισμού, αλλάζουν κάθε τόσο σημαίνοντα (διαφοροποίηση προϊόντος, ώστε "πώς να πουλήσετε οτιδήποτε σε οποιονδήποτε"), δεν σημαίνει ότι θα αλλάζουμε κι εμείς· μεταφράζουμε σημααινόμενα, όχι σημαίνοντα.¹⁰ Α10: Πρόβλημα ορολογίας μπορεί να έχει όχι μόνον η γλώσσα προορισμού, αλλά και η γλώσσα **προέλευσης**, η οποία επιπλέον μπορεί να μην είναι μία αλλά πολλές (διάλεκτοι τουλάχιστον) (variable και variate, occurrence και incidence, cause και causing

μεταφραστής αγνοεί εκείνο που πρόκειται να μεταφράσει) είτε η ακριβής σήμανση αυτής της αναλλοίωτης στη γλώσσα προορισμού δεν έχει ανευρεθεί (ο μεταφραστής σημαίνει στη γλώσσα προορισμού ελαφρά τη καρδία εκείνο που υποτίθεται έχει κατανοήσει στη γλώσσα προέλευσης, με το πρώτο που βρήκε στο [κάποιο] Λεξικό ή με το πρώτο που του ήρθε στο νου) είτε και τα δύο (ούτε την αναλλοίωτη, το σημαίνόμενο, κατανόησε, ούτε το ακριβές σημαίνον εντόπισε).

- ⁵ Το πρόβλημα της ασάφειας των σύνθετων αγγλικών όρων τριών λέξεων ("το πρόβλημα των τριών") λύνεται με προσφυγή στο πεδίο ορισμού τους στη γλώσσα προέλευσης και στο γλωσσικό αισθητήριο και στην κοινή λογική (η απόδοση πρέπει να βγάξει νόημα – όχι μάτι...) στη γλώσσα προορισμού: Π.χ. "total quality management" = διαχείριση "ολικής ποιότητας" ή "(συν)ολική διαχείριση" της ποιότητας; Το γλωσσικό αισθητήριο της Ελληνικής σκαλώνει στην πρώτη απόδοση, δεν υπάρχει μερική και ολική ποιότητα (η ποιότητα ή υπάρχει ή δεν υπάρχει), υπάρχει όμως συνολική ή μερική (αποσπασματική) ή μηδενική διαχείρισή της...
- ⁶ «Ο μεταφραστής συχνά περιέρχεται σε αμηχανία πώς ν' αποδώσει ημιτεχνικούς όρους που ανήκαν σε μια εποχή που οι υποκείμενες ιδέες βρίσκονταν σ' ένα μεταβατικό στάδιο, ή που ήταν μεν σύγχρονες αλλά που το πέρασμα του χρόνου τις έχει αλλοιώσει ... Στη δουλιά μου συνέχεια εντυπωσιάζομαι, και καταθλίβομαι, από την αλήθεια της παροιμίας "Οι μεταφραστές είναι προδότες"» (Jones WHS. *Hippocrates with an English translation*, volume I. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, σελίδες 10-11)
- ⁷ Umberto Eco. *Εμπειρίες μετάφρασης- λέγοντας σχεδόν το ίδιο*. Μετάφραση Έφη Καλιφατίδη. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.
- ⁸ Ι Θ Κακριδής, *Το μεταφραστικό Πρόβλημα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000, σελ. 5-11, 17-21.
- ⁹ *Ομήρου Ιλιάδα*, Μετάφραση Ν Καζαντζάκη - Ι Θ Κακριδής, Αθήνα 1962, σελ. 13.
- ¹⁰ Η καλά γνωστή variable έγινε τελευταία variate με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο (με το ίδιο σημαίνόμενο, με την ίδια αναλλοίωτη)- αφού η αναλλοίωτη δεν άλλαξε και εμείς έχουμε σημαίνον γι αυτήν ('μεταβλητή'), δεν είμαστε καθόλου υποχρεωμένοι να επινοήσουμε νέο σημαίνον επειδή, για όποιους λόγους, το έκαναν στη γλώσσα προέλευσης.

factor και determinant, causation και determination, κτλ). A11: Οι **παγίδες** των δάνειων και αντιδάνειων, των ομόηχων και ομόγραφων караδοκούν σε κάθε βήμα του μεταφραστή.¹¹ A12. Ο μεταφραστής, τέλος, διατρέχει τον κίνδυνο του **συστηματικού** σφάλματος “ο αναγνώστης είναι μάντης” (μη μεταφράζοντας εκείνα που χρειάζονται μετάφραση), και του “ο αναγνώστης είναι βλάκας” (μεταφράζοντας κι εκείνα που δεν χρειάζονται μετάφραση).

ΑΡΧΕΣ ΟΡΟΔΟΣΙΑΣ. Οι 7 διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές «αρχές σχηματισμού όρων» (κατά ISO), με βάση την περιγραφή τους από τον πρόεδρο της ΕΛΕΤΟ Κώστα Βαλεοντή είναι οι αρχές ΔιΣΚΟΠΟΡΕ. Ο1: **Διαφάνεια** (transparency: ο όρος αφήνει να διαφανεί, έστω και μερικά, η έννοια την οποία κατασημαίνει, χωρίς κανέναν ορισμό).¹² Ο2: **Συνέπεια** (consistency: κάθε νεοδημιουργούμενος όρος οφείλει να εντάσσεται στο, και να είναι συνεπής με το, σύστημα εννοιών ενός θεματικού πεδίου, που αποδίδεται με ένα σύστημα όρων). Ο3: **Καταλληλότητα** (appropriateness: τα σημασιολογικά σχήματα οροδοσίας πρέπει να είναι οικεία και καθιερωμένα μέσα στη γλώσσα προορισμού, η ανατροπή τους συντελεί στο σχηματισμό όρων που προκαλούν σύγχυση). Ο4: **Οικονομία** (economy: ο όρος να είναι όσο το δυνατόν πιο συνοπτικός). Ο5: **Παραγωγικότητα** και συνθετικότητα (derivability and compoundability: προτιμώνται όροι που ευνοούν τη δημιουργία παράγωγων και σύνθετων, σύμφωνα με τους κανόνες της γλώσσας). Ο6: **Ορθότητα** (correctness: προτιμώνται σχηματισμοί όρων που συμμορφώνονται με τα μορφολογικά, μορφοσυντακτικά και φωνολογικά πρότυπα της αντίστοιχης γλώσσας). Ο7: **Εντοπιότητα** (preference for native language: έναντι των άμεσων δανείων, δίνεται προτεραιότητα στη γλώσσα του τόπου όπου θα χρησιμοποιηθεί ο όρος).¹³ Οι αρχές Εντοπιότητα, Ορθότητα και Καταλληλότητα θεωρούνται θεμελιώδεις και πρέπει οπωσδήποτε να πληρούνται, ενώ στις υπόλοιπες τέσσερις μπορεί να δοθεί προτεραιότητα

¹¹ Κλασική ομόηχη (και αρκετά ομόγραφη) παγίδα είναι το περίφημο “γλωσσάρι(ο)” που παραπέμπει συνειρμικά σε μικρή γλώσσα, παραβιάζοντας έτσι ευθέως το πρώτο αξίωμα, και που βγάζει μάτι αλλά όχι νόημα (παραβίαση του Α5): πολύ απλά έτυχε το glossary (από το gloss = σχόλιο, ερμηνεία) να συνηχεί με το γλωσσάρι...

¹² Η επικοινωνιακή ισχύς (= αριθμός αυτών που κατανοούν την ίδια έννοια προς τον αριθμό των ομόγλωσσων) θα μπορούσε να αποτελεί ένα μέτρο της διαφάνειας. Για τις ανάγκες σύνταξης του Λεξικού μας, μέγιστη δυνατή διαφάνεια σημαίνει όλοι οι ομόγλωσσοι (οι χρήστες της κοινής νεοελληνικής) να κατανοούν μια έννοια χωρίς κανέναν ορισμό· αν όχι, τουλάχιστον όλοι οι επιστήμονες (διεπιστημονικότητα)· αν όχι, τουλάχιστον όλοι οι ενός κλάδου (μονο-επιστημονικότητα, πχ, εντός του κλάδου της υγείας)· αν όχι, τουλάχιστον όλοι οι ενός υποκλάδου (ενδοεπιδημιολογική), κι αν όχι, έστω ένας (ατομική). Δηλαδή η ιεραρχία της διαφάνειας είναι: (γλωσσικά) κοινοτική > διεπιστημονική > μονοεπιστημονική > υποεπιστημονική > ... > ατομική.

¹³ Βαλεοντής Κ. Οι διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές «αρχές σχηματισμού όρων» (κατά ISO). ΕΛΕΤΟ, *Ορόγραμμα* 2010, 102: 1-2.

ανάλογα με την περίπτωση.¹⁴

Στις αρχές Ο3, Ο4, Ο6, και Ο7 προτάσσεται το "Γλωσσική" (linguistic). Μελετώντας όμως τον ορισμό τους είναι φανερό ότι όλες είναι γλωσσικές, μπορούν δε να θεωρηθούν παράγωγα γλωσσικών αξιωματών. Θα έπρεπε δε να προσθέσουμε ακόμα τρεις αρχές, μη άμεσα γλωσσικές αλλά σε τελευταία ανάλυση γλωσσικές, για την περίπτωση που υπάρχουν διαφορετικές αποδόσεις (σημαίνοντα) του ίδιου φαινομένου (σημαινόμενου, αναλλοίωτης): Ο8: **Ιεραρχία** (σε περίπτωση που υπάρχουν διαφορετικές αποδόσεις από περισσότερους του ενός καθ' ύλην αρμόδιους διαφορετικού επιπέδου, η απόδοση του πρώτου τη τάξει υπερισχύει της του δεύτερου τη τάξει, αυτή της του τρίτου κοκ).¹⁵ Ο9: **Χρονικότητα** (σε περίπτωση που υπάρχουν διαφορετικές αποδόσεις από περισσότερους του ενός καθ' ύλην αρμόδιους ίδιου επιπέδου, η χρονολογικά πρώτη απόδοση, η 'μαρτυρημένη', η 'δεδηλωμένη', υπερισχύει της χρονολογικά δεύτερης, αυτή της τρίτης κοκ).¹⁶ Ο10: **Διεπιστημονικότητα** (σε περίπτωση που υπάρχουν διαφορετικές αποδόσεις από περισσότερους του ενός "άσχετους" επιστημονικούς τομείς, η απόδοση ενός όρου που περιγράφει ίδιο φαινόμενο, ίδια κατά Πουανκαρέ αναλλοίωτη, θα πρέπει να είναι ίδια σε όλους τους τομείς).¹⁷

ΚΑΝΟΝΕΣ. Κ1. Όλοι οι όροι γράφονται με όλα τα γράμματά τους **πεζά**, εκτός αν υπάρχει ειδικός λόγος κάποια από αυτά να είναι κεφαλαία (αρχικά κύριων ονομάτων προσώπων, οργάνων ή οργανισμών, ειδικές εντολές, αρκτικόλεξα, ακρώνυμα).¹⁸ Κ2. Το αγγλοελληνικό λεξιλόγιο **ταξινομείται** με βάση την αγγλική γλώσσα και το ελληνοαγγλικό με βάση την ελληνική. Κ3. Τα **ουσιαστικά** καταχωρούνται στην ονομαστική ενικού, εκτός αν ο όρος απαντάται μόνον σε ονομαστική πληθυντικού, πχ case-control study (δεκτό), case-control

¹⁴ Βαλεοντής Κ. ό.π.

¹⁵ Για παράδειγμα, η απόδοση ενός όρου από το Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο θα πρέπει να υπερισχύει της απόδοσής του από τους Οικονομέτρους και τους Βιομέτρους/ Βιοστατιστικούς. Σε περίπτωση που κάποιος κατώτερος τη τάξει πληροί καλύτερα τις υπόλοιπες αρχές, ο πρώτος τη τάξει οφείλει να αναθεωρήσει την απόδοσή του.

¹⁶ Η πρώτη απόδοση ενός όρου από τους, πχ, Οικονομέτρους έχει προτεραιότητα έναντι μιας επόμενης απόδοσής του από τους Βιομέτρους/ Βιοστατιστικούς, εκτός αν η δεύτερη πληροί καλύτερα τις υπόλοιπες αρχές, οπότε οι πρώτοι οφείλουν να αναθεωρήσουν την απόδοσή τους.

¹⁷ Η Φύση είναι μία, η Επιστήμη, στην ουσία της, είναι μία (και μέχρι τη διάσπαση της Φιλοσοφίας στα επιμέρους της ήταν μία: Μπέττραντ Ράσελ. *Τα προβλήματα της Φιλοσοφίας*. Μετάφραση. Εκδόσεις Αρσενίδη, Αθήνα 2008), οι όροι οφείλουν να τη διατρέχουν ίδιοι, αλλιώς υψώνουν **διεπιστημονικά τείχη**. Επειδή τα μαθηματικά έκαναν την Φυσική επιστήμη, η Φυσική τη Χημεία, η Χημεία τη Βιολογία κοκ, μεταξύ των επιστημονικών πεδίων θα πρέπει να ισχύει η ιεραρχία: Μαθηματικά > Φυσική > Χημεία > Βιολογία > Ψυχολογία > Κοινωνιολογία > Πολιτική > Ηθική.

¹⁸ Βαλεοντής Κ. Προσωπική επικοινωνία (Επιστολή προς Γιάννη Δημολιάτη, 2 Ιουνίου 2014).

studies (μη δεκτό). Κ4. Τα **επίθετα** καταχωρούνται στην ονομαστική αρσενικού ίδιου με το ουσιαστικό αριθμού. Κ5. Σε σύνθετους όρους από επίθετο και ουσιαστικό η ταξινόμηση γίνεται με βάση το ουσιαστικό, ακολουθεί **κόμμα**, και έπεται το επίθετο (εκτός όπου το κέντρο βάρους του όρου είναι μάλλον στο επίθετο, πχ, τα odds ratio και survival analysis κάποιος θα τα αναζητούσε στα odds και survival παρά στα ratio και analysis). Κ6. Η **άνω τελεία** χωρίζει διαφορετικές αποδόσεις του ίδιου όρου (συνώνυμα), αφού το κόμμα είναι δεσμευμένο όπως στον Κ5. Κ7. Χωρίς **εισαγωγικά**, πχ case-control study, όχι "case-control" study (εκτός όπου απόλυτη ανάγκη, πχ, «"Διόρθωση συνέχειας" του Yates», αντί «Διόρθωση συνέχειας του Yates», που μπορεί να παρερμηνευτεί και ως «Διόρθωση "συνέχειας του Yates"»). Κ8. Χωρίς συνδετικές **παύλες**, πχ case control study, όχι case-control study, εκτός εάν στα *Dictionary of Epidemiology* ή/και *Dictionary of Public Health* της International Epidemiological Association (IEA) απαντάται μόνον με παύλα.

3 Παρούσα κατάσταση της Ορολογίας στο πεδίο

Θεμέλιος λίθος της σύγχρονης Επιδημιολογίας και Δημόσιας Υγείας είναι το incidence, «η συχνότητα εκδήλωσης της νόσου»,¹⁹ «ο αριθμός νέων περιπτώσεων νόσου σε μια συγκεκριμένη περίοδο»,²⁰ «η συχνότητα [εμφάνισης] ενός νοσήματος ή άλλου ιατρικού φαινομένου σε ένα πληθυσμό κατά τη διάρκεια του χρόνου, [...] μετράται σε περιστατικά ανά προσωπο-χρόνο (person-time) παρακολούθησης, [...] έχει λοιπόν διαστάσεις αντίστροφου χρόνου»²¹, δηλαδή t^{-1} , $t = \text{χρόνος}$. Ο θεμέλιος αυτός λίθος έχει στα ελληνικά αποδοθεί με το "επίπτωση". Πληροί η απόδοση αυτή τα αξιώματα, τις αρχές και τους κανόνες οροδοσίας;

Η αναλλοίωτη (το σημαινόμενο) " t^{-1} " έχει ήδη αποδοθεί από τη Φυσική ως "συχνότητα", συνεπώς η εισαγωγή νέου όρου παραβιάζει τις αρχές της διεπιστημονικότητας, της ιεραρχίας και της χρονικότητας. Όχι μόνον οι φοιτητές δυσκολεύονται να κατανοήσουν ότι μιλάμε με άλλες λέξεις για έννοια που ήδη γνωρίζουν, αλλά και οι ίδιοι οι επιδημιολόγοι έχουν το ίδιο πρόβλημα. Ο όρος "επίπτωση", παραβιάζοντας τις αρχές της διαφάνειας και της καταλληλότητας, τους προκαλεί σύγχυση. Στο 5^ο συνέδριο του Φόρουμ, το πρώτο στρογγυλό τραπέζι είχε τίτλο «Έκθεση σε Ρυπαντές Φυσικής και Ανθρωπογενούς

¹⁹ Γιάννης Δημολιάτης, Σπυριδούλα Χουλιάρα, Παναγιώτης Αναστασόπουλος (μψ, επιμ): *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Επιδημιολογία*. Λίτσας, Αθήνα 1999: 167-181.

²⁰ Σιόντης Κ, Παναγιώτου Ο, Ντζάνη Ε. Ερμηνευτήριο αγγλικών-ελληνικών όρων. Στο Ι Ιωαννίδης, Ε Ντζάνη, Ε Ευαγγέλου (επιμέλεια): *Οδηγός στην Ιατρική Βιβλιογραφία*. Παρισιάνος, Αθήνα, 2012: 743-764

²¹ Ιωαννίδης Ι Π-Α. Αρχές Αποδεικτικής Ιατρικής - Επιδημιολογία, Δημόσια Υγιεινή & Μέθοδοι Έρευνας. Λίτσας, Αθήνα 2000: "Βασικές έννοιες".

Προέλευσης: Επιπτώσεις επί της Υγείας», ο ομιλητής Μ Κουρέας παρουσίασε τις «Επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία από την έκθεση σε παρασιτοκτόνα», «επιπτώσεις στο νευρικό σύστημα», «επιπτώσεις στο ανοσοποιητικό σύστημα», όπου η σημασία του όρου "επιπτώσεις" δεν είναι η της συχνότητας (incidence) αλλά η των συνεπειών. Λίγους μήνες μετά την ανάθεση της συγγραφής του Λεξικού, ρωτήθηκαν 55 μέλη του Φόρουμ να συμπληρώσουν ηλεκτρονικά και ανώνυμα τη λέξη που λείπει: «Η ευρεία χρήση των σύγχρονων τεχνικών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής παρέχει την ευκαιρία απόκτησης παιδιού σε πολλά υπογονίμα ζευγάρια, αυξάνοντας _____ των πολύδυμων κυήσεων και γενικά των κυήσεων υψηλού κινδύνου.» Δεν δόθηκε η πηγή του αποσπάσματος για να μη προκαταλάβει τους ερωτώμενους, που ρωτήθηκαν «ό,τι το γλωσσικό σας αισθητήριο θα έβαζε στη θέση της λέξης που λείπει»: Απάντησαν 48 (87%): την πιθανότητα 28 (58%), τη συχνότητα 15 (31%), το ποσοστό 2 (4%), τον κίνδυνο 2 (4%), τον αριθμό 1 (2%). Κανένας δεν έγραψε 'την επίπτωση' που είχε το πρωτότυπο.²² Παρότι όλοι επιδημιολόγοι, κανένας ο νους δεν πήγε **αυτόματα** στον ακρογωνιαίο λίθο, τον θεμέλιο, της επιδημιολογίας. Το φυσικό και αβίαστο γλωσσικό αισθητήριο ακόμα και αυτών παρέμεινε ανεπηρέαστο από την καθημερινή επαγγελματική ενασχόληση με θεμελιώδη συγχυτικό τού γλωσσικού αισθητηρίου παράγοντα. Στα ελληνικά, επίπτωση δεν σημαίνει συχνότητα. Σημαίνει συνέπεια, καλύτερα συνέπειες (συχνότερα αρνητικές παρά θετικές). Οπότε, γιατί μεταφράζουμε το incidence επίπτωση; Και ποιες οι επιπτώσεις (οι συνέπειες) στους φοιτητές μας από την παραβίαση της διαφάνειας του όρου; Στους συναδέλφους μας, στους συναδέλφους των άλλων επιστημών, στον γενικό πληθυσμό;

Παρόμοια ανάλυση για όλους τους όρους αν επιχειρούνταν, θα οδηγούσε το έργο στις καλές. Αναγκαστικά περιοριστήκαμε στην περιγραφή της παρούσας κατάστασης.

4 Έργο που έγινε

Στην πρώτη στήλη ενός πίνακα έχουν καταχωρηθεί αλφαβητικά 6135 αγγλικοί όροι του πεδίου "Επιδημιολογία και Δημόσια Υγεία". Στη δεύτερη στήλη όλες οι αποδόσεις του αντίστοιχου αγγλικού όρου· αν δύο ή παραπάνω συγγραφείς έχουν αποδώσει τον ίδιο όρο, οι αποδόσεις τους παρατίθενται με αλφαβητική σειρά συγγραφέα· αν υπάρχουν συνώνυμες αποδόσεις από τον ίδιο συγγραφέα, παρατίθενται μπροστά από τα αρχικά του. Στην τρίτη

²² Ε Πετρίδου, Γ Χρούσος (συντονιστές). Ατζέντα Κοινωνικής Παιδιατρικής στην Ελλάδα του 2013: Θέματα Περιγεννητικής Φροντίδας. Λευκή Βίβλος: Έκθεση με βάση τις γνώμες ειδικών. Ελληνική Εταιρία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της Υγείας, 25^ο Συνέδριο, Ιθάκη, Αύγουστος 2013, σελίδα 84, Κεφάλαιο "6 Νεογνά Υψηλού Κινδύνου", 1η εισαγωγική παράγραφος.

στήλη παρατίθενται ο ορισμός ή/και η ερμηνεία 596 αγγλικών όρων.²³ Τέλος, στην τέταρτη στήλη παρατίθενται το **σκεπτικό** με το οποίο αποφασίστηκε η απόδοση ή η βιβλιογραφική παραπομπή από την οποία υιοθετήθηκε η απόδοση 486 όρων, είτε παρατηρήσεις ή εναλλακτικές αποδόσεις προς συζήτηση πριν τις τελικές αποφάσεις. Στις δύο πρώτες στήλες, οι όροι είναι με **πεζά** εκτός αν πρόκειται για κύρια ονόματα (στις δύο επόμενες στήλες δεν ισχύει αυτός ο κανόνας, περιέχουν κείμενο και ισχύει ό,τι για τα κείμενα), η 'άνω τελεία' χωρίζει συνώνυμα, και το 'κόμμα' το ουσιαστικό από το επίθετο σύνθετων όρων.

5 Έργο που γίνεται

Κατανομή συχνοτήτων στη στήλη ελληνικών όρων: πχ το «accuracy = ακρίβεια ΔΔ ακρίβεια ΙΩ ακρίβεια, αυθεντικότητα ΑΧ αυθεντικότητα ΓΔ2 αυθεντικότητα ΕΔ αυθεντικότητα ΚΜ αυθεντικότητα ΣΓ12 αυθεντικότητα ΤΛ» γίνεται «accuracy = αυθεντικότητα 7 (ΑΧ ΓΔ2 ΕΔ ΚΜ ΣΓ12 ΤΛ)· ακρίβεια 3 (ΑΧ ΔΔ ΙΩ)». Η συνοπτικότερη «αυθεντικότητα 7· ακρίβεια 3» είναι πληροφοριακά φτωχότερη και ίσως παραπλανητική (η συχνότητα εξαρτάται από το ποια λεξιλόγια συγκεντρώσαμε). Θα πρέπει να αποφασιστεί ποιος όρος θα επιλεγεί, ποιος ορισμός, ποια ερμηνεία, και γιατί (με ποιο σκεπτικό). Η παραπάνω κατανομή **συχνοτήτων** είναι η εύκολη (και όχι και άσχημη λύση) για την επιλογή όρου, ενώ ιδανικά θα πρέπει για κάθε όρο να ελεγχθεί αν πληροί τα **αξιώματα** τις **αρχές** και τους κανόνες οροδοσίας. Στην έκδοση 1 (v.01) στην οποία στοχεύουμε περιοριζόμαστε σε μια επαρκώς καλή σύνθεση της παρούσας κατάστασης: (α) έλεγχος ορισμών και ερμηνειών όπου υπάρχουν, συγκερασμός αν υπάρχουν περισσότεροι από έναν, (β) παράθεση βιβλιογραφίας όπου υπάρχει, σύντομη αιτιολόγηση της απόφασής μας όπου κριθεί (πχ, αν εισηγηθούμε αντίθετα από την κατανομή συχνοτήτων), (γ) παράθεση όλων των αποδόσεων με την ονομαστική συχνότητά τους, (δ) παρουσίαση στην Εισαγωγή του *Λεξικού* των προβλημάτων που θα είχε η άμεση εφαρμογή των αξιωμάτων, αρχών και κανόνων, όπως περιγράφηκαν στο "3. Παρούσα κατάσταση..."

6 Έργο που μένει να γίνει

Το πόνημα θα τεθεί υπόψη του συνόλου του Φόρουμ και θα κληθούν όλοι, ιδίως οι καθηγητές πρώτης βαθμίδας, να κρίνουν, ώστε, μελλοντικά, να σχεδιάσουν την έκδοση v.02. Ένα καλό μέτρο διαρκείας προς την ίδια κατεύθυνση είναι κάθε διδακτορική διατριβή που καθοδηγείται από μέλη του Φόρουμ να προτάσσει ειδικό κεφάλαιο με αγγλοελληνικό και ελληνοαγγλικό λεξιλόγιο όρων, ορισμών και ερμηνειών από το παρόν *Λεξικό* (αναφέροντας και την αιτιολογία της επιλογής μίας από τις πολλές αποδόσεις) ή από άλλη πηγή

²³ Η διαφορά ορισμού (a statement of the meaning) και ερμηνείας (explanation, remarks, brief discussion, illustrative examples, comments, admonitions, notes about use and abuse: δηλαδή glosses) εξηγείται στο *A Dictionary of Epidemiology*, IEA, 6th edition, Oxford 2014: xx.

(αναφέροντάς την) αν το *Λεξικό* δεν έχει τον όρο. Πλήρες αντίγραφο του κεφαλαίου αυτού κατατίθεται στην επιτροπή σύνταξης της δεύτερης έκδοσης.

Αν το πεδίο "Επιδημιολογία και Δημόσια Υγεία" οριστεί ως κάθε τι που σχετίζεται με υγεία και δεν είναι διάγνωση και θεραπεία (που είναι το πεδίο της Ιατρικής), υπάρχουν ολόκληρες περιοχές του πεδίου ή/και των ενδιαφερόντων των μελών του Φόρουμ που απουσιάζουν από το παρόν *Λεξικό* (Διατροφή, Οικονομικά, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, Νομικά, Ηθική, Εκπαίδευση κτλ). Η κάλυψή τους αποτελεί έργο επόμενης έκδοσης. Αν, δε, ενσωματωθούν και τα πεδία "διάγνωση" και "θεραπεία", με καλύτερη λύση την ενσωμάτωση του έγκυρου λεξικού του ΙΑΤΡΟΤΕΚ *MeSH-Hellas Βιοϊατρική Ορολογία*, τότε ολόκληρος ο τομέας υγείας θα μπορούσε να καλυφθεί από ένα *Γενικό Λεξικό Όρων, Ορισμών και Ερμηνειών του ευρύτερου χώρου της Υγείας*.

7 Βιβλιογραφία

1. Βαλεοντής Κ. Οι διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές «αρχές σχηματισμού όρων» (κατά ISO). ΕΛΕΤΟ. *Ορόγραμμα* 2010, 102: 1-2.
2. Βαλεοντής Κ. Προσωπική επικοινωνία (*Επιστολή* προς Γιάνη Δημολιάτη, 2 Ιουνίου 2014).
3. Δημολιάτης Γιάννης, Χουλιάρα Σπυριδούλα, Αναστασόπουλος Παναγιώτης (μτφ, επιμ): *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Επιδημιολογία*. Λίτσας, Αθήνα 1999: 167-181.
4. Ιωαννίδης Ι Π-Α. Αρχές Αποδεικτικής Ιατρικής - Επιδημιολογία, Δημόσια Υγιεινή & Μέθοδοι Έρευνας. Λίτσας, Αθήνα 2000: "Βασικές έννοιες".
5. Κακριδής Ι Θ. *Το μεταφραστικό Πρόβλημα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000, σελ. 5-11, 17-21.
6. Καλοπίσης Γιάννης Θ. Στοχαστική ανάπτυξη: αδόκιμη, άστοχη και παραπλανητική η χρησιμοποίηση των όρων αειφόρος, αειφορικός, αειφορία για χαρακτηρισμό της ανάπτυξης. *Νέα Οικολογία* 1999, 173: 48-49.
7. *Ομήρου Ιλιάδα*. Μετάφραση Ν Καζαντζάκη & Ι Θ Κακριδή, Αθήνα 1962, σελ. 13.
8. Πετρίδου Ε, Χρούσος Γ (συντονιστές). Ατζέντα Κοινωνικής Παιδιατρικής στην Ελλάδα του 2013: Θέματα Περιγεννητικής Φροντίδας. Λευκή Βίβλος: Έκθεση με βάση τις γνώμες ειδικών. Ελληνική Εταιρία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της Υγείας, 25^ο Συνέδριο, Ιθάκη, Αύγουστος 2013, σελίδα 84, Κεφάλαιο "6 Νεογνά Υψηλού Κινδύνου", 1η εισαγωγική παράγραφος.
9. Ράσελ Μπέρτραντ. *Τα προβλήματα της Φιλοσοφίας*. Μετάφραση. Εκδόσεις Αρσενίδη, Αθήνα 2008.
10. Σιόντης Κ, Παναγιώτου Ο, Ντζάνη Ε. Ερμηνευτήριο αγγλικών-ελληνικών όρων. Στο Ι Ιωαννίδης, Ε Ντζάνη, Ε Ευαγγέλου (επιμέλεια): *Οδηγός στην Ιατρική Βιβλιογραφία*. Παρισιάνος, Αθήνα, 2012: 743-764
11. Eco Umberto. *Εμπειρίες μετάφρασης- λέγοντας σχεδόν το ίδιο*. Μετάφραση Έφη Καλιφατίδη. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

12. Henderson GP. *The revival of Greek thought 1620-1830*, State University of New York 1970, μετάφραση Φ Κ Βώρος, *Η αναβίωση του ελληνικού στοχασμού 1620-1830*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1977: κεφάλαιο «Το πρόβλημα των μεταφράσεων»: σελίδα 115.
13. Jones WHS. *Hippocrates with an English translation*, volume I. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, σελίδες 10-11).
14. Poincare Henri. *Η αξία της Επιστήμης* (γράφτηκε το 1905). Εκδόσεις Κάτοπτρο, Αθήνα 1997, σελίδα 183.
15. Porta Miquel (edr). *A Dictionary of Epidemiology*, International Epidemiological Association (IEA), 6th edition, Oxford 2014: xx.

Γιάνης Δημολιάτης

Αναπληρωτής Καθηγητής Υγιεινής και
Ιατρικής Εκπαίδευσης
Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Ηλ-Ταχ.: idiolia@uoi.gr

Πέτρος Γαλάνης

Διδάκτωρ Δημόσιας Υγείας
Τμήμα Νοσηλευτικής του ΕΚΠΑ
Ηλ-Ταχ.: pegalan@nurs.uoa.gr

Μαρία Καντζανού

Επίκουρη Καθηγήτρια Επιδημιολογίας και
Προληπτικής Ιατρικής
Εργαστήριο Υγιεινής, Επιδημιολογίας & Ιατρικής
Στατιστικής της Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ
Ηλ-Ταχ.: maria.kantzanou@gmail.com

Ευαγγελία Νένα

Επίκουρη Καθηγήτρια Δημόσιας Υγιεινής
Τμήμα Ιατρικής του ΔΠΘ
Ηλ-Ταχ.: enena@med.duth.gr

Γιώργος Ραχιώτης

Επίκουρος καθηγητής Επιδημιολογίας και
Επαγγελματικής Υγιεινής
Ιατρικό Τμήμα Πανεπ. Θεσσαλίας
Ηλ-Ταχ.: g.rachiotis@gmail.com

Άννα-Μπεττίνα Χάιδις

Επίκουρη Καθηγήτρια Υγιεινής και Ιατρικής
Στατιστικής
Εργαστήριο Υγιεινής της Ιατρικής Σχολής ΑΠΘ
Ηλ-Ταχ.: haidich@yahoo.com

Ελένη Γελαστοπούλου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Εργαστήριο Υγιεινής της Ιατρικής Σχολής του
Πανεπ. Πατρών
Ηλ-Ταχ.: ejela@yahoo.de

Αρετή Λάγιου

Καθηγήτρια Επιδημιολογίας & Πρόληψης
Καρκίνου
Πρόεδρος του Τμήματος Δημόσιας Υγείας και
Κοινωνικής Υγείας του ΤΕΙ-Αθηνών
Ηλ-Ταχ.: alagiu@teiath.gr

Ευαγγελία Ντζάνη

Καθηγήτρια Επιδημιολογίας
Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας
Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Ηλ-Ταχ.: entzani@gmail.com

Εμμανουήλ Σμυρνάκης

Λέκτορας Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας
Εργαστήριο Υγιεινής του Τμήματος Ιατρικής
ΑΠΘ
Ηλ-Ταχ.: smyrnak@gmail.com

Χρήστος Λιονής

Καθηγητής Γενικής Ιατρικής και Πρωτοβάθμιας
Φροντίδας Υγείας
Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης
Ηλ-Ταχ.: lionis@galinos.med.uoc.gr